

Prof. dr hab. Grzegorz Moroz
Katedra Literatur Anglojęzycznych
Wydział Filologiczny
Uniwersytet w Białymstoku

Recenzja dorobku naukowego i osiągnięcia naukowego dr Justyny Fruzińskiej w postępowaniu w sprawie nadanie stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie
literaturoznawstwo

Przedstawiony do oceny dorobek naukowy dr Justyny Fruzińskiej, zatrudnionej na stanowisku adiunkta w Zakładzie Literatury i Kultury Północnoamerykańskiej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, obejmuje: monografię autorską pt. *Nineteenth-Century Visions of Race: British Travel Writing about America* (Routledge, 2022) oraz siedem artykułów, które wraz z wymienioną powyżej monografią zostały zgłoszone przez Habilitantkę jako osiągnięcia naukowe. W skład dorobku naukowego dr Fruzińskiej wchodzi też dwa artykuły w czasopismach naukowych i siedem rozdziałów w monografiach wieloautorskich opublikowane przed doktoratem. Jej praca doktorska ukazała się jako monografia pod tytułem *Emerson Goes to the Movies: Individualism in Walt Disney's Companies Post-1989 Animated Films*. Dodatkowo dr Fruzińska po uzyskaniu stopnia doktora opublikowała dziewięć artykułów w czasopismach naukowych (w tym jeden wspólnie z dr Krzysztofem Mejerem) oraz trzy rozdziały w monografiach wieloautorskich. Po doktoracie dr Fruzińska była współredaktorką jednej monografii i trzech numerów czasopism naukowych.

Habilitantka przed uzyskaniem stopnia doktora wygłosiła dwadzieścia sześć referatów na konferencjach w Polsce i dwa za granicą, a po doktoracie piętnaście referatów na konferencjach w Polsce (w tym jeden wspólnie z dr Moniką Kocot) i dziewięć za granicą. Wygłosiła też pięć wykładów gościnnych i cztery cykle wykładów w ramach programu Erasmus Staff Mobility (dwa we Włoszech, po jednym w Belgii i Niemczech). Przed uzyskaniem stopnia doktora współorganizowała jedną, a po uzyskaniu stopnia doktora dziesięć konferencji (jako sekretarz i kierownik naukowy).

Dr Fruzińska otrzymała cztery granty w ramach dotacji celowych przyznawanych przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego. Jest też członkiem (jest to forma jakiej dr Fruzińska sama używa w autoreferacie, dlatego postanowiłem jej nie zmieniać) komitetu doradczego w projekcie badawczym *Corona Fictions*, prowadzonym przez dr Yvonne Voelkl na Uniwersytecie w Graz. Jest członkiem czterech międzynarodowych towarzystw naukowych. Habilitantka odbyła 3 krótkie (5-14 dni) staże naukowe w Niemczech i Austrii. Uzyskała też miesięczne stypendium biblioteczne Mary and Clifford Corbridge Trust w Cambridge, w Wielkiej Brytanii.

Dr Fruzińska jest członkiem zespołu redakcyjnego *Polish Journal for American Studies*. Napisała też jedenaście recenzji w czasopismach międzynarodowych i krajowych. Była

jurorem w czterech konkursach poetyckich, a od 2012 roku jest członkiem zespołu ekspertów w zakresie literatury Miasta Łodzi.

Ocena monografii oraz siedmiu artykułów przedstawionych jako osiągnięcie naukowe

Nim przejdę do omawiania i oceny osiągnięcia naukowego chciałbym ustosunkować się do terminologii polskiej, jakiej używa Habilitantka w swoim Autoreferacie. Zarówno w napisanej po angielsku monografii, jak i artykułach dr Fruzińska używa terminu 'travelogue' do nazwania 'książkowych relacji z podróży', które są głównymi obiektami jej analiz. I określenie to nie jest błędne, choć we wstępie do monografii mogło pojawić się wyjaśnienie, jak 'travelogue' miał się do wspomnianego przez Habilitantkę na stronie 14 monografii gatunku podróżopisarstwa nazywanego 'voyages and travels' i na ile termin 'travel book' może być używany jako synonim 'travelogue'. Natomiast pisząc o takich tekstach w swoim Autoreferacie po polsku dr Fruzińska korzysta z chwiejnej terminologii i używa różnych określeń: 'książki' (s. 4, 10, 11), 'pamiętniki z podróży.' (s. 9, 12, 15) i 'zapiski z podróży' (s. 4). Polscy badacze podróżopisarstwa nie ułatwili jej zadania, bo takie 'książki' nazywają różnie. Badacze 'starszej daty' tacy jak Czesław Niedzielski czy Stanisław Burkot nazywali je 'podróżami,' a obecnie część badaczy anachronicznie przenosi na XIX wiek terminy 'reportaż' czy 'reportaż podróżniczy'. W mojej recenzji będę używał neutralnego terminu opisowego 'książkowe relacje z podróży' (możliwe jest tu zapewne użycie angielskiego terminu 'travelogue', utworzenie od niego liczby mnogiej byłoby jednak niezręczne).

W części recenzji poświęconej osiągnięciu naukowemu najpierw omówię monografię *Nineteenth-Century Visions of Race*, następnie siedem artykułów wybranych przez Habilitantkę, a potem spróbuję ocenić ten cykl jako całość.

Monografia *Nineteenth-Century Visions of Race: British Travel Writing about America* ukazała się w serii *Routledge Studies in Nineteenth-Century Literature* prowadzonej przez prestiżowe (II poziom) wydawnictwo *Routledge* w 2022 roku (według stopki redakcyjnej a w 2021 roku według Autoreferatu dr Fruzińskiej). Prestiżowe wydawnictwo, prestiżowa seria, spójny temat badawczy, zwięzła (159 stron), napisana żywym angielskim we właściwym rejestrze językowym (bez popadania w styl kolokwialny z jednej czy ciężki żargon akademicki z drugiej strony). Ta zwięzłość to zdecydowana zaleta, ale wiąże się ona też z tym, że niektóre kwestie, o których chętnie (jako badacz zajmujący się rozwojem podróżopisarstwa brytyjskiego) bym przeczytał, nie zostały w *Nineteenth-Century Visions of Race* poruszone. O tych kwestiach napiszę w podsumowaniu tej części recenzji.

We Wstępie (Introduction, s. 1-23) dr Fruzińska przedstawia kontekst historyczny i społeczny, w jakim powstawały brytyjskie książkowe relacje z podróży po USA oraz jedenaścioro podróżopisarek i podróżopisarzy, którzy byli ich autor(k)ami. Teksty te są też przedmiotem analizy siedmiu artykułów przedstawionych przez Habilitantkę, w swojej recenzji będę pisał o nich jako o 'korpusie'.

Krótki rozdział pierwszy (strony 24-40), zatytułowany „Nineteenth-Century Conceptions of Race”, podzielony jest na dwa podrozdziały. Pierwszy z nich, „The Beginnings of Racial Science,” zawiera zwięzły opis rozwoju naukowych teorii związanych z rasami ludzkimi.

Autorka umieszcza początek tych teorii w okresie Oświecenia. Stwierdza też, że przełomowe dzieło Charlesa Darwina *O pochodzeniu gatunków* ukazało się w roku 1859, czyli pod sam koniec okresu, w którym powstawały analizowane przez nią teksty, dlatego jej opis dotyczy 'nauki przeddarwinowskiej'. Dr Fruzińska przekonująco argumentuje, że mimo często radykalnych różnic poglądów pomiędzy monogenistami i poligenistami, czy pomiędzy zwolennikami teorii komparatystycznych i degeneracyjnych (comparatists and degenerationists), wszyscy ci badacze zgadzali się co do wyższości rasy białej nad innymi, a większość z nich uznawała też supremację rasową Anglosasów nad innymi 'rasami' białymi.

Podrozdział „Attitudes Towards Black and Native Americans” może być traktowany jako wstęp do dwóch kolejnych, głównych rozdziałów *Nineteenth-Century Visions of Race*, poświęconych sposobom przedstawiania Afro-Amerykanów i rdzennych Amerykanów w brytyjskich relacjach z podróży po USA. Dr Fruzińska w zwięzły sposób przedstawia ogólną sytuację w Europie i na świecie, wpływ rewolucji francuskiej, zakaz handlu niewolnikami i zniesienie niewolnictwa przez Imperium Brytyjskie, rozwój ruchu abolicjonistycznego i specyfikę relacji anglo-amerykańskich w pierwszej połowie XIX wieku.

W pierwszej części rozdziału „Touring the Land of the Unfree” Autorka opisuje poczucie moralnej wyższości wszystkich omawianych przez nią brytyjskich podróżopisarzy do USA, wynikające z tego, że parlament brytyjski w 1833 r. zniósł niewolnictwo w większości kolonii brytyjskich. Przedstawia też z jednej strony niechęć części z tych podróżopisarzy (na czele z Charlesem Dickensem) do udania się na Południe do 'stanów niewolniczych,' co ograniczało ich bezpośrednio doświadczenia niewolnictwa, a z drugiej strony dość szczegółowo relacjonuje książkę Frances Anne Kemble *Journal of a Residence on a Georgian Plantation in 1838–1839*, której autorka była żoną Amerykanina, właściciela plantacji w Georgii. Jest to więc z jednej strony relacja nie tyle z podróży, co z dłuższego pobytu (residence), dowód na to, jak podróżopisarstwo ('voyages and travels') anglojęzyczne w wieku XIX rozszerzało się o narracje ekspatów. Doświadczenia właścicielki plantacji z niewolnikami dały jej możliwość analizy moralnej i ekonomicznej niewolnictwa znacznie głębszej niż w innych brytyjskich książkowych relacji z podróży. W podrozdziale „The South, the North, and Abolitionism” Autorka najpierw wraca do książki Frances Kemble o jej doświadczeniach z plantacji w Georgii, by przedstawić, na ile te doświadczenia pogłębiły krytykę niewolnictwa na Południu. W odniesieniu do Północy pokazuje przedstawienia braku równości i rasizmu w analizowanych książkowych relacjach z podróży, by następnie skupić się na zawartej w niektórych z nich krytyce emancypacji Afro-Amerykanów. Pozytywne nastawienie do ruchu abolicjonistycznego dr Fruzińska znajduje w tekstach autorek o poglądach progresywnych (Harriet Martineau i Frances Wright), a jego krytykę w tekstach pisanych z pozycji konserwatywnych (George Featherstonhaugh, Frederick Marryat).

Podrozdział „Objective Observers” poświęcony jest sposobom, w jakie niektórzy z autorów analizowanych w *Nineteenth-Century Visions of Race* konstruowali swoich narratorów poprzez problematyzowanie i usprawiedliwianie niewolnictwa w USA w okresie przed wojną secesyjną. Dr Fruzińska analizuje w tym kontekście teksty Williama Halla, Frances Trollope czy Henry'ego Tudora i pokazuje, jak pisarze ci używali różnych argumentów usprawiedliwiających niewolnictwo, by tworzone przez nich narratory mogli być uważane przez czytelników za 'ekspertów,' a ich 'pogłębiona' wiedza czyniła z nich 'obiektywnych obserwatorów.' Tu mam uwagę techniczno-krytyczną. Z argumentacji dr Fruzińskiej można wnioskować, że użyła ona terminu „objective observers” (obiektywni obserwatorzy) ironicznie, dlatego brak cudzysłowów w podtytule (zapewne można by tymi cudzysłowami

objąć albo tylko słowo 'objective,' albo cały zwrot 'objective observers') jest dla mnie zaskakujący.

Podrozdział „Essentialist Views on Race” pokazuje z jednej strony spektrum esencjalistycznych opinii zawartych w analizowanych brytyjskich książkowych relacjach z podróży dotyczących rasy czarnej w USA, a z drugiej próby odchodzenia od rasowego esencjalizmu widoczne, na przykład, w książce Frances Kemble. Rozwinięciem tego podrozdziału, a jednocześnie podsumowaniem całego rozdziału drugiego jest część zatytułowana „Nineteenth-Century Racial Hierarchies”. Dr Fruzińska cytuje i analizuje tu różnorakie przemyślenia autorów ze swojego 'korpusu' dotyczące hierarchii ras oraz różnic pomiędzy rasą białą, czarną i rasami mieszanymi, by stwierdzić w ostatnim akapicie, że 'jej' brytyjscy autorzy byli równie głęboko zanurzeni w rasowe przesady swojego wieku, co ich amerykańscy gospodarze i że z tego powodu ich teksty są zawieszane pomiędzy biegunami ideologicznej stroniczości i szczerzej empatii.

Korzystając ze swojego 'korpusu' brytyjskich książkowych relacji z podróży po USA w rozdziale trzecim, zatytułowanym „Children of the Forest, Noble and Ignoble Savages: Encounters with Native Americans” dr Fruzińska analizuje sposoby przedstawiania rdzennych Amerykanów i ich kultur. Podobnie jak w rozdziale drugim, w rozdziale trzecim mamy na początek omówienie książki, której autor(ka) miał(a) najdłuższy i najbardziej intensywny kontakt z przedstawicielami danej rasy, w tym wypadku, z rdzennymi Amerykanami. Charles Augustus Murray spędził lato roku 1835 z dużą grupą Paunisów, wędrujących za stadami bizonów. Długość i intensywność tych kontaktów wpłynęły na to, że, jak słusznie zauważa Autorka, Murray w przeciwieństwie do większości autorów 'korpusu' nie esencjalizował rdzennych Amerykanów, ale dostrzegł różnice pomiędzy poszczególnymi plemionami tak duże jak różnice pomiędzy narodami Europy. Dr Fruzińska wyróżnia i dość szczegółowo omawia dwa istotne zagadnienia dotyczące książki Murraya: liczne sprzeczności i niekonsekwencje widoczne w przedstawieniach rdzennych Amerykanów (na przykład gościnność i podstępność) oraz konstrukcję narratora/bohatera. Sprzeczności i niekonsekwencje wyjaśnione są poprzez stwierdzenie, że brytyjski stosunek do rdzennych Amerykanów był w tym okresie niezwykle skomplikowany. Jeśli chodzi o postać dzielnego i mądrego narratora/bohatera, to Autorka jego kreację z jednej strony przedstawia jako opartą na stereotypach wziętych z prozy Jamesa Fennimora Coopera, a z drugiej strony twierdzi, że zwiastuje ona (foreshadows) konwencję z 'groszowych powieści' (dime novels) o dzikim Zachodzie. Charles Murray był brytyjskim arystokratą, dlatego wzorców, które wykorzystywał, szukałbym raczej w literaturze brytyjskiej, a nie amerykańskiej. W klasycznej już książce z 1979 zatytułowanej *Dreams of Adventure, Deeds of Empire* Martin Green pisał o rozwoju narracji przygodowej w kontekście imperialnym. Green poświęcił twórczości Jamesa Coopera rozdział piąty swej książki, ale rozdziały trzeci i czwarty analizują w interesującym nas kontekście prozę Daniela Defoe i Waltera Scotta. Sądzę, że należałoby wymienić tych powieściopisarzy, pisząc o wzorcach dla narratora Murraya. I że należałoby tych wzorców szukać nie tylko w prozie fikcjonalnej, ale również w prozie niefikcjonalnej, we wcześniejszych książkowych relacjach z podróży; jak choćby w relacjach Williama Dampiera.

W podrozdziale „Sympathy for the Oppressed” spektrum przedstawień rdzennych Amerykanów zawartych w 'korpucie' zanalizowano nie tyle z perspektywy opozycji progresywny/konserwatywny, co innych przecinających się i nakładających się punktów widzenia związanych z takimi poglądami, jak waloryzowanie cywilizacji kosztem natury czy bardziej lub mniej krytyczny stosunek do okrucieństw związanych z podbojem Ameryki przez

przybyszów z Europy. Emocje narratorów, rozpięte w ocenie Autorki pomiędzy współczuciem a pogardą do rdzennych Amerykanów, pokazane są jako zależne od wielu czynników, a ich argumentacja okazuje się być często niespójna i wewnętrznie sprzeczna. Szkoda, że na początku podrozdziału „Savages Noble and Ignoble: The Double Image” Autorka nie podsumowała swoich rozważań dotyczących koncepcji ‘szlachetnego i nieszlachetnego dzikusa’ (noble and ignoble savage), o których pisała pobieżnie i rozbieżnie (to znaczy oddzielnie o ‘szlachetnym’ i ‘nieszlachetnym dzikusie’) pod koniec rozdziału pierwszego. Cytat z książki *The Savages of America* Roya Harveya Perce’a (87-88) jest cenny, ale (w moim odczuciu) powinien być przesunięty na początek tego podrozdziału i prowadzić do pełniejszego wyjaśnienia stanowiska badawczego w kwestii relacji ‘szlachetny/nieszlachetny dzikus,’ która to relacja przecież jest podkreślana i w tytule całego rozdziału i tego konkretnego podrozdziału. A tak mamy wpieryw cztery akapity pokazujące ‘sentymentalizujący’ sposób przedstawiania ‘szlachetnego dzikusa’ w książkach Frances Kemble, Frances Trollope i Isabelli Bird, a potem stwierdzenie, że jednak ‘dzikus’ nie zawsze jest szlachetny („However, the savage is not always noble,” (87)) i potem wspomniany cytat z *The Savages of America* opatrzone konkluzją, że mieszankę ‘szlachetnego’ i ‘nieszlachetnego dzikusa’ znajdziemy również w brytyjskich relacjach z podróży, których autorzy zwykle widzą rdzennych Amerykanów poprzez zmieniające się albo połączone pryzmaty jednego lub drugiego stereotypu („This blend of the noble and the ignoble savage exists also in the British travelogues, whose authors tend to view Native Americans through the alternating or combined prisms of one and/or the other stereotype”). W głównej części podrozdziału mamy analizę różnych odmian tej ‘mieszanki’ w książkowych relacjach z podróży (i innych tekstach) Charlesa Dickensa, Henry’ego Tudora, Basila Halla, a następnie prezentację bardziej sceptycznych do koncepcji ‘szlachetnego dzikusa’ przedstawień Thomasa Colleya Gratana i Charlesa Murraya. W ‘progresywnych’ z pozoru relacjach Harriet Martineau dr Fruzińska pokazuje takie tropy jako ‘dzikość’ (savagery) rdzennych Amerykanów czy wyobrażenia ich jako demonów. W ostatniej części podrozdziału od demonów przechodzimy do metaforyki zwierzęcej, używanej często bez negatywnych intencji, ale z perspektywy dzisiejszej ocenianej jako degradująca i odhumanizująca.

Podrozdział „Doomed to Extinction” rozpoczyna przywołanie dyskusji o ‘znikającym Amerykaninie’ (Vanishing American) z rozdziału pierwszego, którego rozwinięciem jest parafraza konstatacji Carla Thompsona, że w podróżopisarze często opisywane jest znikanie kultur i społeczności, przy użyciu konwencji sielankowej i elegijnej. I z tej perspektywy w pierwszej części tego podrozdziału przedstawiono metody narracyjne zastosowane, by pokazać nieuchronność ‘znikania’ rdzennych Amerykanów i ich kultur w książkach Harriet Martineau, Thomasa Grattana, Charles Murraya i Fredericka Marrayata. W drugiej części podrozdziału omówiono przegląd teorii wysnuwanych w pierwszej połowie XIX wieku na pochodzenie rdzennych Amerykanów oraz to, które z tych teorii i w jaki sposób wykorzystywali w swych książkach Fredericka Maryatta i Charlesa Murraya.

Ostatni podrozdział, „Extremes of Contempt” poświęcony jest analizie dwóch książkowych relacji z podróży wyróżniających się w ‘korpusie’ swoją ‘Indianofobią’ (Autorka dostrzega w pozostałych książkach z ‘korpusu’ zmienną, ale na ogół sporą dozę współczucia (sympathy) dla rdzennych Amerykanów): *Views of Society and Manners in America* Frances Wright i *Civilized America* Thomasa Grattana.

Rozdział czwarty, zatytułowany „Gazing at Racialized Bodies”, zaczyna się cytatem z książki George’a Yancy’ego *Black Bodies, White Gazes: The Continuing Significance of Race*

in America, który można uznać za rodzaj krótkiej definicji 'white gazing' (spojrzenia białego człowieka). W pierwszym akapicie rozdziału dr Fruzińska nie odnosi się do tego cytatu, tylko stwierdza, że o ile w analizowanych przez nią brytyjskich relacjach z podróży zagadnienia dotyczące Afro-Amerykanów i rdzennych Amerykanów są najczęściej omawiane teoretycznie i ogólnie, to rzeczywiste z nimi spotkania często przyjmują formę 'white gaze' (spojrzenia białego człowieka). W następnym zdaniu mamy stwierdzenie, że uwaga narratorów/bohaterów kieruje się ku osobom odmiennym rasowo z powodu 'ich różnicy cielesnej' (their bodily difference), która to różnica aktywuje ich wcześniejsze opinie kulturowe i estetyczne, komplikując ich współczujące reakcje na cierpienie. A w trzecim zdaniu drugiego akapitu zaczyna się już analiza tekstów z 'korpusu'. Brak mi w tym rozdziale wstępu teoretyczno-historycznego o 'white gaze,' brak mi porównania/zestawiania 'white gaze', z innymi typami spojrzeń, takimi jak 'imperial gaze', czy 'tourist gaze'; konceptów dotychczas częściej używanych przez badaczy podróżopisarstwa niż 'white gaze'. Nie zmienia to jednak mojej pozytywnej oceny całego rozdziału, gdyż udało się w nim zebrać, ciekawie opisać i zilustrować przykładami kilka wymiarów/podtypów 'white gaze'. Na przykład, analizując książkowe relacje z podróży Frances Kemble i Charlesa Murraya Autorka rozważa zagadnienia (nie)symetryczności 'white gaze' i autorefleksji narratorów w tej kwestii. Podrozdział „Seeking Esthetic Pleasure” pokazuje, jak silny w podróżopisarstwie dziewiętnastowiecznym był wpływ 'estetyki malowniczości' (picturesque esthetics) i Williama Gilpina jako teoretyka tej estetyki i praktyka podróżopisarstwa. A w podrozdziale „The Ugly, the Grotesque, the Animal” pokazano, jak bardzo obowiązujące w dziewiętnastym stuleciu 'białe' kanony piękne wpływały na przedstawienia 'niebiałej' brzydoty. W podrozdziale „Performing Race” Autorka analizuje wybrane fragmenty swojego 'korpusu' pod kątem zestawienia kwestii rasowych w świetle teorii performatywności. Pierwsza część podrozdziału „Speaking for Itself” to (przynajmniej dla mnie) niezwykle interesująca analiza powodów, dla których Charles Dickens w *American Notes* zdecydował się kwestie niewolnictwa 'skumulować' w jednym, ostatnim rozdziale swojej relacji z podróży i 'unaocznic' ją cytatami z gazet, a w drugiej jego części metoda 'unaoczniania' okropieństw niewolnictwa przy pomocy cytatów z gazet z niewolniczego Południa USA zastosowana przez Dickensa porównana jest z narracjami Frances Kemble i Harriet Martineau.

Teraz chciałbym przejść do omówienia siedmiu artykułów przedstawionych wraz z *Nineteenth-Century Visions of Race* jako osiągnięcie naukowe:

1. „A Visit to the Former Colony: Frances Trollope's *Domestic Manners of the Americans*” to krótki tekst o książkowej relacji z podróży do Ameryki Frances Trollope, niegdyś książki-bestsellera zarówno w Wielkiej Brytanii, jak i w USA, a obecnie najpopularniejszego (oprócz *American Notes* Dickensa) tekstu z tego okresu wśród badaczy podróżopisarstwa. Artykuł dr Fruzińskiej przedstawia główne wątki podejmowane w *Domestic Manners of the Americans* z perspektywy zasugerowanej w artykule Kim Wheatley „Comedies of Manners: British Romantic-Era Writers on America:” gatunkowo-politycznego wytłumaczenia anty-amerykańskości książki Trollope.
2. Artykuł „In Search of the Romantic Aesthetic: British Women Travellers in the 19-th Century America” to rozdział opublikowany w tomie wydanym przez wydawnictwo Routledge (II poziom) zatytułowanym *British Women Travellers: Empire and Beyond, 1770-1870*. Oprócz przedstawionej jako osiągnięcie naukowe książki *19-th Century Visions of Race* (również wydanej przez Routledge) to publikacja dr Fruzińskiej o najwyższej liczbie punktów w polskim systemie ewaluacji jednostek

naukowych. Myślę, że w tym wypadku ważne są jednak nie tylko punkty, ale i to, że jest to ważna publikacja z perspektywy rozwoju badań nad podróżopisarstwem, że młoda polska badaczka opublikowała tekst razem z dwunastoma innymi badaczkami i badaczami z całego świata, a cała książka jest spójnym metodologicznie przedsięwzięciem, a nie zwykłym zbiorem artykułów. Przedmiotem analiz w rozdziale dr Fruzińskiej jest pięć książkowych relacji z podróży napisanych przez Brytyjki: Frances Wright, Frances Trollope, Fanny Kemble, Harriet Martineau i Izabellę Bird (wprawdzie w Autoreferacie dr Fruzińska stwierdza, że w tym artykule analizuje 4 teksty i wlicza ich autorki, ale zapomina o Frances Wright i jej książce *Views of Society and Manners in America*, którą omawia na stronach 206, 208 i 216-217). Wszystkie te książki znajdują się również w 'korpusie' z *19-th Century Visions of Race*. Nie jest to nawet w najmniejszym stopniu uwaga krytyczna, a stwierdzenie faktu, gdyż książki te analizowane są w obydwu tekstach z zupełnie innej perspektywy. Tą perspektywą stają się różne odmiany wrażliwości romantycznej i różne odmiany estetyki z początku XIX wieku. W kolejnych podrozdziałach Autorka koncentruje się na tym, by pokazać techniki narracyjne zastosowane przez 'jej' pięć podróżopisarek: Ameryki jako pustkowia (wilderness), malowniczości (picturesque), mentalnego i tekstowego transferu krajobrazów angielskich na Amerykę, estetyki wzniosłości (sublime), krajobrazów jako metonimii Ameryki, miast amerykańskich i amerykańskiej sztuki. Szczególnie interesujący i ważny jest podrozdział o metonimii i amerykańskich krajobrazach, a szczególnie o przedstawieniach w tym kontekście rzeki Mississippi.

3. Artykuł „American Slavery Through the Eyes of British Women Travelers in the First Half of the 19th Century” zawiera analizę książkowych relacji z podróży Frances Trollope, Isabelli Bird i Frances Kemble pod kątem przedstawionego w nich obrazu niewolnictwa w USA. Artykuł ten, wydany w roku 2018, a więc cztery lata przed *Nineteenth-Century Visions of Race*, odczytany może być jako 'załączek' tej książki. Oprócz trzech wymienionych podróżopisarek odniesiono się tu też do innych podróżopisarzy, takich jak Basil Hall czy Thomas Colley Gratan, których teksty analizowane są w *Nineteenth-Century Visions of Race*. Pojawiają się też nawiązania do 'kanonicznych' już w obrębie *travel writing studies* książek takich badaczy jak Tim Youngs, Carl Thompson czy Casey Blanton. Ich koncepcje i narzędzia badawcze wspierają też teoretyczny szkielet *Nineteenth-Century Visions of Race*.
4. W artykule „The Inverted Discourse of Wonder in Frances Trollope's *Domestic Manners of the Americans*” dr Fruzińska wykorzystuje koncept 'dyskursu podziwu/zdumienia' (discourse of wonder) wprowadzony przez Stephena Greenblatt do opisu podróżopisarstwa Krzysztofa Kolumba, by przekonywująco argumentować, że opisy przyrody (szczególnie dorzecza Mississippi) stworzone przez Frances Trollope można analizować poprzez 'odwrócenie' (inversion) tego dyskursu. Zdaniem dr Fruzińskiej negatywne aspekty tych opisów zamieszczone w pierwszych rozdziałach książki Frances Trollope można zinterpretować jako zapowiedź negatywnej oceny obyczajów Amerykanów zawartych w kolejnych rozdziałach.
5. Artykuł „Frances Wright's America: A 19-th Century Utopia” rozpoczyna się od krótkiego przeglądu innych tekstów z 'korpusu' (autorstwa Frances Trollope, Basila Halla, Frances Kemble i Charlesa Dickens), by pokazać ich znacznie mniej entuzjastyczne, a często po prostu krytyczne nastawienie do demokracji amerykańskiej. Dr Fruzińska przekonywująco argumentuje, że niezwykle pozytywna

wizja tejże demokracji w książce *Views of Society and Manners in America* jest wizją nieprawdziwą, 'życzeniową,' 'utopijną.' Dr Fruzińska pokazuje też niekonsekwencje stanowiska Frances Wright, a w ostatnim podrozdziale – jak i dłaczego Wright 'wybiela' demokrację amerykańską i obwinia Brytyjczyków i samych rdzennych Amerykanów za wszystkie nieszczęścia, jakie na nich spadły.

6. Artykuł „A Natural Anomaly”: Democracy, Equality and Citizenship in Nineteenth-century British Travelogues about America” stanowi analizę 'korpusu' z perspektywy przedstawienia demokracji amerykańskiej, a więc problematyki omówionej już w węższym kontekście jednego tekstu autorstwa Frances Wright. Książka Wright, razem z relacją z podróży Harriet Martineau, przedstawione są jako progresywne i pozytywnie pokazujące demokrację w USA, a przeciwstawiono im grupę książek autorów-konserwatystów takich jak Charles Murray, Basil Hall czy Thomas Grattan oraz grupę autorów 'środka', takich jak Charles Dickens, Frances Kemble czy Isabelle Bird. Dr Fruzińska w drugiej części artykułu przedstawia w interesujący sposób, na ile przedstawienia demokracji amerykańskiej u analizowanych przez nią pisarzy-Brytyjczyków motywowane były sytuacją w Wielkiej Brytanii i poglądami ich czytelników-Brytyjczyków.
7. W krótkim artykule „Savage America in Frances Trollope's and Fanny Kemble's Travel Writing” dr Fruzińska porównuje dwie książkowe relacje z podróży po Ameryce autorstwa Frances Trollope i Fanny Kemble pod kątem zawartych w nich opisów grubiańskości obyczajów Amerykanów oraz ich rzekomego braku ogłady kulturowej. Negatywny stosunek obu brytyjskich autorek do Ameryki i Amerykanów przedstawiono z w kontekście anty-amerykańskich nastrojów panujących w tamtym okresie w Europie. We wnioskach dr Fruzińska stawia przekonującą tezę, że w wypadku Trollope i Kemble poprzez negatywne przedstawianie wspomnianych powyżej cech społeczeństwa amerykańskiego, obie autorki przypisywały stworzonym przez siebie narratorom (jak również Brytyjczykom i jeszcze szerzej Europejczykom) aurę wyrafinowania kulturowego i wyższości kulturowej.

Monografia *Nineteenth-Century Visions of Race* oraz omówione powyżej siedem artykułów oceniam pozytywnie jako osiągnięcie naukowe, które stanowi znaczny wkład w rozwój dyscypliny literaturoznawstwa (nawiązuję tu do Art. 219.2 ustawy 'Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce' z 20 lipca 2018 roku). Moja pozytywna ocena tego osiągnięcia naukowego wynika z następujących przesłanek:

- korpus tekstów wybranych do analizy przez dr Fruzińską jest spójny gatunkowo, tematycznie i chronologicznie
- monografia *Nineteenth-Century Visions of Race* wyróżnia się nowatorstwem. To pierwsza książka analizująca brytyjskie książkowe relacje z podróży do USA ze względu na sposoby pokazania w nich tematyki Afroamerykanów i rdzennych Amerykanów. Natomiast razem z omówionymi powyżej siedmioma artykułami analizującymi ten sam korpus tekstów przedstawiają one znacznie bardziej kompleksową, gdyż oprócz problematyki z monografii, dr Fruzińska analizuje też tak istotne tematy jak przedstawienie stosunków społecznych czy kwestie obowiązujących w tym okresie estetyk. Fakt, że monografia została wydana w prestiżowej serii poświęconej literaturze dziewiętnastowiecznej, prestiżowego wydawnictwa *Routledge* z drugiego poziomu nie jest moje rozstrzygający, ale bardzo istotny.

Chciałbym też nawiązać tu do swojej wcześniejszej uwagi o zwięzłości monografii dr Fruzińskiej i wynikającym z tej zwięzłości (jak sądzę) braku poruszenia niektórych istotnych

z mojego punktu widzenia problemów. Dr Fruzińska jest amerykanistką o kulturoznawczym podejściu do literatury, ja natomiast zajmuję się podróżopisarstwem bardziej z perspektywy brytyjskiej i bardziej z perspektywy gatunkowej. Dlatego bardzo, bardzo chętnie przeczytałbym o rozwoju podróżopisarstwa brytyjskiego drugiej połowy XVIII wieku i początku XIX wieku. W ten sposób teksty z 'korpusu' osadzone byłyby w szerszym kontekście rozwoju podróżopisarstwa brytyjskiego. Rozumiem jednak, że zwięzłość rozprawy narzucona zapewne przez wydawcę i nastawienie badawcze dr Fruzińskiej stanowią dwa istotne czynniki, z powodu których Autorka nie poruszyła (mam nadzieję, że 'jeszcze') tej tematyki.

Dorobek dr Fruzińskiej przedstawiony w folderze „publikacje inne”

W folderze „publikacje inne” dr Fruzińska zamieściła monografię *Emerson Goes to Movies*, będącą poprawioną wersją jej rozprawy doktorskiej oraz dziewięć artykułów i jeden rozdział z monografii wieloautorskiej. Teksty te pokazują, że Habilitantka oprócz analizy podróżopisarstwa brytyjskiego pierwszej połowy XIX wieku rozwija też swoje zainteresowania naukowe związane z zagadnieniami, którymi zaczęła zajmować się jeszcze przed doktoratem, takimi jak twórczość amerykańskich romantyków i jej przedstawienia we współczesnej kulturze masowej czy popularyzowanie polskiej poezji współczesnej

1. Artykuł „The Pitfalls of Narration: *Call of Juarez: Gunslinger*” znajduje się w tomie *On the Fringes of Literature and Digital Media Culture* pod redakcją Ireny Kalli, Patrycji Poniatowskiej i Doroty Michulskiej wydanym przez wydawnictwo Brill/Rodopi (z drugiego poziomu). W pierwszej części artykułu po przedstawieniu głównych argumentów w debacie pomiędzy 'narratologami' i 'ludologami' dotyczącej tego, jakich narzędzi należy/można używać analizując gry video dr Fruzińska deklaruje, że (podobnie jak większość badaczy o nastawieniu 'narratologicznym') w dalszej części artykułu przyjmie postawę 'środką' (middle ground). Druga część artykułu to opis i analiza gry *Call of Juarez: Gunslinger* ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia niewiarygodności narratora (narrator's unreliability). We wnioskach Autorka argumentuje, że gry video to medium, które stwarza większe niż literatura możliwości kreacji niewiarygodnych narratorów, gdyż (jak twierdzi) trudniej jest nie mieć zaufania do narratora w grze niż w książce.
2. Rozdział „Ulotne duchy: Indianie w poezji Philipa Freneau i Williama Cullena Bryanta a koncepcje rasowe dziewiętnastowiecznej nauki” pochodzi z książki *Nauka sztuki, sztuka nauki. Strategie komunikacyjne i procesy twórcze*, red. Mariusz Bartosiak, wydanej w 2022 przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Dr Fruzińska odczytuje tu wybrane wiersze dwóch amerykańskich poetów końca XVIII i początku XIX wieku naświetlając je z trzech perspektyw: amerykańskiego romantyzmu, elegii proleptycznej oraz obowiązujących wtedy naukowych i paranaukowych koncepcji rasowych dotyczących rdzennych Amerykanów (które to koncepcje w szerszy sposób przedstawiła też w *Nineteenth-Century Visions of Race*).
3. Artykuł „The Young Men and the Sea: Sea/Ocean as a Space of Maturation” ukazał się w tematycznym numerze czasopisma *Review of International American Studies* zatytułowanym *Oceans Apart: In Search of New Wor(l)ds*. W pierwszej części dr Fruzińska analizuje powieść *Wilk morski* Jacka Londona, a w drugiej dwa opowiadania Hermana Melville'a. Sposób w jaki London pokazał dojrzewanie bohatera *Wilka morskiego* Humphreya Van Weydena odczytano tu jako triumf

wynikający z wyjścia poza sztywne ramy naturalizmu, a morze z perspektywy bohaterów opowiadań Melville'a Amasa Delano i Billy'ego Budda pokazano jako miejsce ucieczki osobników nieprzystosowanych społecznie, gdzie mogą pozostać niedojrzalymi chłopcami.

4. Artykuł „From Physical to Spiritual Errand: The Immigrant Experience in John Winthrop, William Bradford, and Samuel Danforth” ukazał się w czasopiśmie *Text Matters* wydawanym przez *De Gruyter* analizuje teksty trzech siedemnastowiecznych Purytanów (z których dwóch wyemigrowało do Ameryki z Europy, a trzeci był synem takich emigrantów) z perspektywy istoty doświadczenia imigracji w konceptualizacji przyszłości wspólnot, których autorzy byli aktywnymi członkami. Dr Fruzińska przedstawia też historię późniejszego sporu prowadzonego przez historyków, religioznawców i socjologów na temat roli, jaką poglądy siedemnastowiecznych Purytanów-imigrantów miały na funkcjonujące praktycznie od początków narodu amerykańskiego mity i przekonanie o jego wyjątkowości i przeznaczeniu.
5. „Within the four walls of my pain. The experience of illness in the poetry of Aleksander Wat and Eugeniusz Tkacyszyn-Dycki,” artykuł opublikowany w czasopiśmie *Scientia poetica*. Jest to studium porównawcze sposobów przedstawiania choroby w poezji dwóch polskich poetów różnych pokoleń, temperamentów i stosunku do tradycji poetyckiej: Aleksandra Wata i Eugeniusza Tkacyszyna-Dyckiego. Główną tezę, jaka stawia w tym artykule dr Fruzińska, jest różnica pomiędzy tymi poetami polegająca na tym, że o ile dla Wata poezja działała terapeutycznie, gdyż pozwalała mu uporządkować pozornie bezsensowne doświadczenie choroby, o tyle dla Dyckiego brak spójności w świecie cierpiącego poety jest sposobem na przekazanie czytelnikowi doświadczenia schizofrenii.
6. Artykuł „I grieve that grief can teach me nothing’ Emerson, Grief, and the Annihilation of History” jest ambitną próbą wykazania dwóch zupełnie odmiennych możliwości odczytania związku pomiędzy smutkiem/żałobą (grief) a idealizmem w dwóch esejach Ralpha Waldo Emersona „Experience” oraz „History.” Dr Fruzińska odwołuje się tu zarówno do ‘klasycznych’ badaczy-interpretatorów twórczości Emersona jak Roberta Caponigri i Frederick Carpenter, jak też do badaczy współczesnych takich jak Stanley Cavell, Ryan White czy Emily Perez.
7. „‘I Got 99 Problems but Amontillado Ain’t One’: Nineteenth-Century American Writers in Internet Memes” to krótki artykuł, w którym punktem wyjścia są dwa teksty (Marka Neimayera i Agaty Zarzyckiej) omawiające przyczyny popularności postaci Edgara Allana Poeego we współczesnej kulturze popularnej. Dr Fruzińska w swoim tekście próbuje znaleźć przyczyny, z powodu których postaci innych amerykańskich wielkich poetów epoki romantyzmu Hermana Melville’a, Ralpha Waldo Emersona i Henry’ego Davida Thoreau są znacznie rzadziej wykorzystywane w memach.
8. Podobną metodę badawczą dr Fruzińska stosuje w artykule „Becoming Real to Oneself: Emerson, Thoreau, Hawthorne”. Tu katalizatorem jest analiza opowiadania Nathaniela Hawthorne’a pod tytułem „Wakefield” przeprowadzona przez Arnolda Weinsteina. Zdaniem Weinsteina, Wakefield, tytułowy bohater opowiadania Hawthorne’a, nie tyle szpieguje swoją żonę, ile raczej szpieguje swoją nieobecność w domu, by stać się realnym dla siebie samego. Dr Fruzińska podejmuje ten trop, by

pokazać, że w twórczości eseistycznej Ralpa Waldo Emersona i Davida Thoreau można znaleźć głównie inne od Wakefieldda nastawienie do problemu stawania się realnym we własnych oczach, ale też w innych fragmentach tych autorów („Walden”, „Self-Reliance”) znajduje idee bardziej ambiwalentne i mniej odległe od tych przypisywanych przez Weinsteina bohaterowi opowiadania Hawthorne’a.

9. Artykuł „Breaking the Spell of Past Misdeeds: A Hauntological Reading of *The House of the Seven Gables*” ukazał się w numerze specjalnym pisma *European Journal of American Studies* zatytułowanym *Obsessions in Melville and Hawthorne*. Narzędziem badawczym, które dr Fruzińska zastosowała w nim do analizy powieści Hawthorne’a *Dom o siedmiu szczytach*, jest koncept widmontologii (hauntology) wprowadzony do humanistyki przez Jacquesa Derridę w rozwinięciu Marka Fishera. Po wyjaśnieniu istoty widmontologii (w dużej mierze przy pomocy parafraz i cytatów z tekstów polskich badaczy i badaczek: Andrzeja Marca, Edyty Lorek-Jezińskiej i Katarzyny Więckowskiej (co podkreślam jako zaletę tego tekstu). Autorka przedstawia powieść Hawthorne’a z perspektywy wskazanych przez nią różnych typów ‘nawiedzania’ (haunting), a w zakończeniu odchodzi od pesymizmu Derridiańskiej widmontologii i z poziomu znacznie bardziej optymistycznego w tym względzie dyskursu psychoanalitycznego, odczytuje powieść Hawthorne’a jako terapię, która umożliwia przepracowanie traum.
10. W artykule „The Representation of the Anglo-American Cultural Conflict under George VI: *Downton Abbey* and *Hyde Park on Hudson*” dr Fruzińska porównuje przedstawienia kulturowego konfliktu anglo-amerykańskiego z lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku w serialu telewizyjnym *Downton Abbey* i w filmie *Weekend z królem (Hyde Park on Hudson)*. Artykuł ukazał się w 2023 roku w lubelskim czasopiśmie *New Horizons in English Studies*. W pierwszym akapicie dr Fruzińska stwierdza, że autorzy obydwu scenariuszy opisują realia z początku dwudziestego wieku używając konwencji, które stały się popularne stulecie wcześniej i że konwencje te były rozpowszechniane (disseminated) szczególnie poprzez gatunek podróżopisarstwa (travel writing genre). W trzecim akapicie dr Fruzińska podaje słownikową definicję stereotypu i potem stwierdza, że takie stereotypy w dziewiętnastym wieku najlepiej można zaobserwować w podróżopisarstwie, który to gatunek (genre) był wtedy bardzo popularny i nadaje się szczególnie do skrótów myślowych i satyry paradującej jako obiektywny opis (lending itself particularly well to mental shortcuts and satire masquerading as objective description). Piszę o tym dlatego, że ten niezwykle krytyczny opis podróżopisarstwa jako gatunku zaskakuje mnie u Autorki, która zarówno we wszystkich siedmiu artykułach, jak i w monografii przedstawionych jako osiągnięcie naukowe, a także w Autoreferacie, wykazuje daleko idącą neutralność wobec podróżopisarstwa i skupia się na opisie/analizie przedstawień Ameryki przez podróżopisarzy brytyjskich w latach 1815-1861 z perspektywy historyczno-kulturoznawczej. Podróżopisarstwo jako gatunek często było/jest analizowane niezwykle krytycznie i to z różnych perspektyw: politycznej (np. Debbie Lisle), etycznej (np. Tim Hannigan) czy genderowej (np. Sarah Mills); jestem przekonany, że można by też napisać przekonujący i nowatorski tekst/książkę o stereotypach i środkach retorycznych nadużywanych przez brytyjskich podróżopisarzy piszących o USA, ale w żadnym z tekstów dr Fruzińskiej o podróżopisarstwie brytyjskim przedstawionych mi do oceny nie znalazłem choćby załączków takiego podejścia.

Podsumowanie

W związku z pozytywną oceną monografii i siedmiu artykułów przedstawionych jako osiągnięcie naukowe i moim przekonaniu o tym, że teksty te stanowią znaczny wkład w rozwój literaturoznawstwa (art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy o szkolnictwie wyższym z dnia 20 lipca 2018) oraz w związku z moim przekonaniem, że dr Fruzińska wykazuje się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni zagranicznej (art. 219 ust. 1 pkt 3 ustawy o szkolnictwie wyższym z dnia 20 lipca 2018) rekomenduję nadanie dr Justynie Fruzińskiej stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie literaturoznawstwa.

Białystok, 03.06.2024

Grzegorz Moroz

